

PRZESTĘPSTWO HANDLU LUDŹMI W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM I KRAJOWYM

Wstęp

„Handel ludźmi jest przestępstwem, którego wszyscy powinniśmy się wstydzić”, tak brzmiało motto Wiedeńskiego Forum Walki z Handlem Ludźmi, zorganizowanego przez UN.GIFT^[2] w lutym 2008 roku. Jednak handel ludźmi jest przestępstwem którego należy się nie tylko wstydzić, ale również eliminować. Handlu ludźmi jest bowiem tym przestępstwem, które należy tak długo zwalczać, aż na świecie nie będzie żadnego przypadku sprzedaży człowieka, bądź oddania go w stan niewolnictwa. Czy to zadanie jest możliwe? Myślę, że nie będzie dużo przesady w tym, jeśli odpowiem pozytywnie, gdyż wyeliminowanie handlu ludźmi zależy tylko i wyłącznie od nas, czyli od konsumentów dóbr i usług, które wytwarzane są przez ofiary handlu ludźmi i/lub pracy przymusowej. Mając na uwadze to, że jako społeczeństwo obywatelski odgrywamy istotną rolę w zapobieganiu i zwalczaniu tego przestępstwa, przedstawię prawnokarne mechanizmy eliminowania handlu ludźmi. W pierwszej kolejności zostaną omówione przepisy penalizujące to przestępstwo w polskim prawie karnym, a następnie w prawie międzynarodowym.

1. Przepisy penalizujące handel ludźmi w polskim prawie karnym

Przestępstwo handlu ludźmi w obowiązującym kodeksie karnym^[3] zawarte zostało w Rozdziale XXXII, dotyczącym przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu. Artykuł 253 § 1 mówi: *Kto uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3*, Handel ludźmi jest przestępstwem powszechnym, a więc sprawcą czynu zabronionego może być każdy człowiek^[4]. Przedmiotem czynu zawsze są ludzie (w tym również jedna osoba – mimo iż ustawodawca używa liczby mnogiej) bez względu na ich cechy indywidualne jak płeć, rasa, wiek itp. Przez handel ludźmi ustawodawca rozumie wszelkie formy transakcji sprzedaży, gdzie osoba, której sprawa dotyczy, występuje jako towar – odnosi się to również do sytuacji, gdzie osoba którą sprawca „handluje” wyraziła zgodę^[5]. Od strony podmiotowej przestępstwo obejmuje umyślność, i choć w ustawie cel działania sprawcy nie został sprecyzowany, to umyślność ogranicza się wyłącznie do zamiaru bezpośredniego^[6]. Dzieje się tak dlatego, że ze względu na zachowanie sprawcy (m. in. uprawia handel ludźmi, zawiera umowy), niemożliwe jest aby działał on w zamiarze ewentualnym. W świetle przepisu art. 253 § 1 k.k. handel ludźmi jest zbrodnią, ponieważ zagrożony jest karą nie niższą niż 3 lata, co oznacza jednocześnie, że ustawodawca chciał podkreślić wagę i społeczną szkodliwość tego czynu.

Jednak brak definicji handlu ludźmi w polskim prawie karnym budzi liczne kontrowersje, choćby dlatego że nie jest spełniona zasada *nullum crimen sine lege certa*. Z drugiej jednak strony definicja zawarty w tzw. Protokole z Palermo może być bezpośrednio stosowana w polskim prawie karnym. W świetle bowiem art. 91 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku^[7] ratyfikowana umowa międzynarodowa po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw, staje się elementem prawa krajowego. Niemniej jednak problem definicji handlu ludźmi powinien zostać niebawem rozwiązany, ponieważ obecnie trwają prace nad nowelizacją kodeksu karnego. Nowelizacja ta zakłada m. in. wprowadzenie do kodeksu karnego definicji handlu ludźmi^[8]. W świetle tej nowelizacji *handel ludźmi jest werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjęcie osoby z zastosowaniem:*

- 1) *przemocy, groźby bezprawnej lub innych form przymusu,*

- 2) *uprowadzenia,*
- 3) *podstępu,*
- 4) *wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,*
- 5) *nadużycie stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,*
- 6) *udzielenia lub przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą,*

w zamiarze jej wyzyskania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebactwie, niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność jednostki ludzkiej lub w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Podobnie jak w protokole z Palermo, w przypadku małoletniej ofiary nie zachodzi potrzeba zastosowania przez sprawcę którejkolwiek z wymienionych powyżej metod i środków, aby przypisać sprawcy popełnienie przestępstwa handlu ludźmi (dziećmi).

Jedną z istotnych zmian w tym projekcie jest również wprowadzenie karalności przygotowania. Ponadto w świetle nowelizacji, przestępstwo handlu ludźmi zostaje przesunięte z dotychczasowego art. 253 do art. 189a. Oznacza to, że handel ludźmi zostaje usunięty z grupy przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu do rozdziału dotyczącego przestępstw przeciwko wolności. W myśl tej nowelizacji art. 189a. będzie brzmiał następująco, „§ 1. *Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 2 Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 3 Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.*” Następstwem tak zredagowanego artykułu będzie uchylenie paragrafu 4. w art. 204, zakłada projekt nowelizacji.

Omawiana nowelizacja nie jest pierwszą próbą wprowadzenia definicji handlu ludźmi do kodeksu karnego, bowiem już na przestrzeni czerwca i lipca 2007 roku pojawiła się szansa na wprowadzenie definicji handlu ludźmi do kodeksu karnego pod postacią art. 115 § 22. Wówczas opracowane zostały trzy projekty definicji handlu ludźmi. Jeden autorstwa Pani prof. dr hab. Eleonory Zielińskiej, który opracowany został na prośbę MSWiA. Druga definicja została przygotowana przez Departament Legislacyjno-Prawny Ministerstwa Sprawiedliwości. Natomiast trzecia definicja, przygotowana przez Ośrodek Badań Handlu Ludźmi IPSiR UW przy współudziale MS, MSWiA, BRPO, BRPD, UKIE, URiC, była kompilacją definicji autorstwa prof. Zielińskiej i Ministerstwa Sprawiedliwości.

Mówiąc o handlu ludźmi nie sposób nie wspomnieć o art. 204 k.k., który mówi o nakłanianiu do uprawiania prostytucji w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, co podlega karze do lat 3. Jest to sytuacja, kiedy osoba świadomie godziła się na wykonywanie tego typu pracy oraz dobrowolnie wyjechała za granicę. Natomiast paragraf 4 tegoż artykułu mówi o „uprowadzeniu” bądź „zwabieniu”, czyli stosowaniu przymusu, przemocy bądź podstępu (np. przez tak popularną obietnicę innej pracy). Sankcja przewidziana w tym artykule wynosi od roku do lat 10 pozbawienia wolności, a więc mniej niż w art. 253 k.k.

Pomiędzy art. 204 § 1 i § 4 a art. 253 § 1 istnieje pewna nieścisłość, a mianowicie, w sytuacji gdy ofiara godzi się być prostytutką i zostanie sprzedana za granicą, wówczas sprawca odpowiada z art. 253 § 1, i zostanie skazany na nie mniej niż 3 lata pozbawienia wolności. Natomiast jeśli kobieta została uprowadzona siłą, to sprawca poniesie łagodniejszą karę z art. 204 § 4 i zostanie skazany na karę od roku do dziesięciu lat. Zdaniem K. Karsznickiego^[9] w powyższej sytuacji mielibyśmy do czynienia z kwalifikacją kumulatywną, ponieważ za jedno przestępstwo sprawca może być ukarany z dwóch przepisów – art. 204 § 4 i art. 253 § 1. Problem nieścisłości pomiędzy art. 204 § 4 a art. 253 § 1 rozwiązuje jednak obecny projekt nowelizacji, który uchyla art. 204 § 4.

Ostatnim z przepisów bezpośrednio odwołującym się do przestępstwa handlu ludźmi jest art. 8 przepisów wprowadzających kodeks karny, który nie jest w Polsce stosowany, gdyż zakłada istnienie stanu niewolnictwa oficjalnie nie występującego w naszym kraju. Artykuł odnosi się do oddania innej osoby w stan niewolnictwa albo uprawniania handlu niewolnikami i zagrożony jest karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Omawiany powyżej projekt nowelizacji przewiduje również uchYLENIA art. 8 przepisów wprowadzających kodeks karny. Ponadto, w kodeksie karnym występuje również szereg przepisów pozostających najczęściej w zbiegu z przestępstwem handlu ludźmi, a są to mianowicie: pozbawienie wolności art. 189 kk, groźba karalna art. 190 kk, zmuszanie art. 191 kk, zgwałcenie art. 197 kk, stręczycielstwo art. 203 kk.

2. Handel ludźmi w świetle praw międzynarodowego

W prawie międzynarodowym problematyka handlu ludźmi znalazła się w kilku konwencjach, protokołach i decyzjach ramowych. Jednak na potrzeby niniejszego artykułu ograniczę się do omówienia najważniejszych z nich. Mówiąc o handlu ludźmi mamy przede wszystkim na uwadze ochronę praw człowieka i dlatego najpierw przytoczę przepisy odnoszące się do praw człowieka, rozpoczynając od Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ, która została przyjęta i proklamowana 10 grudnia 1948 roku. Jej artykuł 4 mówi o stanie niewolnictwa, służebności, niewolnikach i handlu niewolnikami. Kolejnym dokumentem odnoszącym się do praw człowieka jest Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku[10]. W Pakcie najistotniejszym z punktu omawianej problematyki jest artykuł 8, który odnosi się do stanu niewoli oraz przestępstwa niewolnictwa i handlu niewolnikami. Ważnym przepisem jest również artykuł 4 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r[11], mówiący o zakazie niewolnictwa i pracy przymusowej. Ostatnimi prawo-człowieczymi konwencjami Narodów Zjednoczonych związanymi bezpośrednio z handlem ludźmi są: Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 18 grudnia 1979 roku[12] oraz Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku[13]. Przechodząc na grunt Unii Europejskiej zwrócić uwagę należy na artykuł 5 (zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej) Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku[14].

Jeśli zaś chodzi o przepisy prawa międzynarodowego w całości odnoszące się do procederu handlu ludźmi, w pierwszej kolejności wymienić trzeba Konwencję w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki[15] otwartą do podpisu 21 marca 1950 roku w Lake Success. Kolejna konwencja w raz z jej protokołem jest bardzo istotna, gdy mówimy o handlu ludźmi, ponieważ pojawia się w niej definicja handlu ludźmi. Mowa jest oczywiście o Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne NZ dnia 15 listopada 2000 roku[16] oraz Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi z dnia 15 listopada 2000 roku[17], który uzupełnia wyżej przywołaną Konwencję. Artykuł 3 Protokołu (z Palermo[18]) zawiera definicję handlu ludźmi – stąd ważnym jest przytoczenie go w całości:

W rozumieniu niniejszego Protokołu:

- (a) „handel ludźmi” oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcia organów;

- (b) zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa pod literą (a), nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, o której mowa pod literą (a);
- (c) werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za „handel ludźmi” nawet wówczas, gdy nie obejmie żadnej z metod o której mowa pod literą (a);
- (d) „dziecko” oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia.

Właśnie ze względu na tę definicję Protokół z Palermo jest jednym z najważniejszych przepisów prawa międzynarodowego. W polskim prawie karnym brak jest definicji handlu ludźmi, dlatego Protokół z Palermo (oraz Decyzja Ramowa Rady 2002/629/WSiSW z 19 lipca 2002 w sprawie zwalczania handlu ludźmi – o której mowa będzie dalej), stanowią jedyne źródła w zdefiniowaniu procedury handlu ludźmi, na które państwa-strony powinny się powoływać[19].

Do problematyki handlu ludźmi odnosi się również Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 roku[20]. Z kolei mówiąc o prawach dziecka przytoczyć należy Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie Handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r.

Z perspektywy prawa europejskiego przestępstwo handlu ludźmi zawarte zostało w kilku przepisach. Pierwszym jest Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, otwarta do podpisu dnia 16 maja 2005 roku w Warszawie. Kolejnym, bardzo ważnym, przepisem jest Decyzja Ramowa Rady 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 roku w sprawie zwalczania handlu ludźmi[21]. Ranga Decyzji Ramowej, dlatego jest tak wysoka, ponieważ stanowi drugi przepis prawa międzynarodowego, w którym zawarta została definicja handlu ludźmi. Artykuł 1 Decyzji Ramowej stanowi mianowicie:

„1. Każde Państwo Członkowskie podejmuje środki konieczne dla zapewnienia, że karalne są następujące czyny:

Werbowanie, przewóz, przekazywanie, przechowywanie, dalsze przyjmowanie osoby, włącznie z wymianą lub przeniesieniem kontroli nad tą osobą, gdy:

- a) dzieje się to przy użyciu przymusu, siły lub zastraszania, w tym uprowadzenia, lub*
- b) dzieje się to przy użyciu oszustwa lub nadużycia finansowego, lub*
- c) ma miejsce nadużycie władzy lub sytuacji wrażliwości, które powoduje, że osoba nie ma w rzeczywistości prawdziwego i nadającego się do zaakceptowania wyboru innego niż poddanie się wykorzystaniu, lub*
- d) oferowane lub przyjmowane są opłaty lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą do celów wyzysku pracy lub usług tej osob, w tym w formie co najmniej przymusowej lub obowiązkowej pracy lub usług, niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa oraz poddaństwa, lub do celów wyzysku prostytucji innych osób lub innych form wykorzystania seksualnego, w tym pornografii.*

2. Zgoda ofiary handlu ludźmi na wykorzystanie, zamierzone lub rzeczywiste nie jest brana pod uwagę, gdy został użyty którykolwiek ze środków wymienionych w ust. 1.

3. Gdy zachowanie określone w ust. 1 dotyczy dziecka, jest ono przestępstwem podlegającym karze za handel, nawet jeśli nie został użyty żaden ze środków wymienionych w ust. 1.

4. Do celów niniejszej decyzji ramowej „dziecko” oznacza osobę poniżej 18 roku życia.

Tak samo ważna, tyle że odnosząca się do dzieci, jest Decyzja Ramowa Rady Unii Europejskiej 2004/68 WSiSW z 22 grudnia 2003 roku dotycząca zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci i dziecięcej pornografii[22].

Jednym z ostatnich przepisów prawa europejskiego mówiącym o procedurze handlu ludźmi jest Dyrektywa Rady 2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 roku w sprawie dokumentu pobytowego

wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami^[23]. Zwrócić uwagę należy również na, bodaj największe osiągnięcie Rady Europy w zakresie eliminowania handlu ludźmi, którym jest Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi otwarta do podpisu dnia 16 maja 2005 r. w Warszawie. Konwencja tworzy jeden z najbardziej kompleksowych mechanizmów reagowania na problem handlu ludźmi. Swoim zakresem obejmuje ona cztery obszary działania: wykrywanie handlu ludźmi, karanie jego sprawców, ochronę praw ofiar oraz pomoc ofiarom w powrocie do normalnego życia.

Zakończenie

Powyżej zaprezentowane zostały najważniejsze przepisy odnoszące się do przestępstwa handlu ludźmi. Jak widać z tej pobieżnej analizy, stanowisko tzw. międzynarodowej opinii publicznej w tym zakresie jest jednoznaczne. Handel ludźmi stanowi istotny problem, dlatego należy dołożyć wszelkich starań, aby zjawisku temu zapobiegać. Jednak to czy zdołamy wyeliminować to zjawisko z przestrzeni życia publicznego w dużej mierze zależy od naszej świadomości, i to nie tylko prawnej. Trzeba bowiem pamiętać, jak to zostało już podniesione na początku, że to często my sami stajemy się sprawcami przestępstwa handlu ludźmi (i pracy przymusowej). To w końcu społeczeństwo jest konsumentem tanich, a czasami wręcz nielegalnych, dóbr i usług. Dóbr i usług, które często są właśnie wytworem ofiar handlu ludźmi. Dlatego znajomość przepisów penalizujących handel ludźmi oraz świadomość tego zjawiska w ogóle, jest tak ważna dla skutecznego eliminowania tego przestępstwa.

---

[1] Autor jest asystentem w Katedrze Kryminologii i Polityki Kryminalnej IPSiR Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Ośrodku Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego, a także doktorantem w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Przygotowuje rozprawę doktorską nt. pracy przymusowej jako formy handlu ludźmi.

[2] UN.GIFT, czyli United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, to wąsko wyspecjalizowaną instytucją, która powstała w marcu 2007 roku przy Biurze ds. Środków Odurzających i Przestępczości Narodów Zjednoczonych. UN.GIFT zajmuje się problematyką handlu ludźmi, a do jej zadań należy przede wszystkim zwiększanie społecznej świadomości oraz poszerzanie wiedzy na temat tego zjawiska.

[3] Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553).

[4] Red. Górniok O., Kodeks karny: Komentarz, Warszawa 2004, s. 728.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem.

[7] Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

[8] Zob. Projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji, z dnia 11 maja 2009 r.

[9] Tak uważa prokurator Prokuratury Krajowej Krzysztof Karsznicki. Zobacz również Karsznicki K., Handle kobietami w świetle badań postępowań karnych prowadzonych w latach 1995-2002, niepublikowane materiały z konferencji na temat "Handel ludźmi", 23 maja 2003 Uniwersytet Jagielloński, str. 76.

[10] Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

[11] Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm.

[12] Dz. U. z 1982 r., Nr 10, poz. 71.

[13] Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 z późn. zm.

[14] Dz. U. WE C 364 z 18 grudnia 2000 r., s. 1.

[15] Dz. U. z 1952 r., Nr 42, poz. 278.

[16] Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158.

[17] Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160.

[18] Protokół został podpisany we Włoskim Palermo, mieście które odegrało szczególną rolę w walce z mafią za sprawą Giovanni Falcone, który się tam urodził i pracował jako bezkompromisowy sędzia w walce ze strukturami mafii. Sędzia Falcone z polecenia mafii został zamordowany 23 maja 1992 r.

[19] Zob. Namysłowskiej-Gabrysiak B., Handel ludźmi. Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych w szczególności w Protokole z Palermo, IWS, Warszawa 2006.

[20] Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 162.

[21] Dz. U. WE L 203 z 1 sierpnia 2002 r., s. 1.

[22] Dz. U. UE L 13 z 20 stycznia 2004 r., s. 44.

[23] Dz. U. UE L 261 z 6 sierpnia 2004 r., s. 19.